

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕФІЦИТ БЮДЖЕТУ

В умовах здійснення соціально-економічних перетворень вагомого значення набуває необхідність пошуку теоретичних і практичних шляхів, спрямованих на стабілізацію і розвиток економіки України. Проблема дефіциту бюджету є однією із найбільш важливих у фінансовій науці, а необхідність її дослідження зумовлена впливом розбалансованості головного фінансового плану країни на економічні та суспільно-політичні процеси.

Питанням бюджетного дефіциту присвячені праці багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Так, значний внесок у дослідження дефіциту бюджету В. Андрущенко, О. Барановський, О. Василик, Т. Вахненко, Л. Гладченко, А. Даниленко, В. Дем'янишин, О. Заруба, М. Карлін, В. Кудряшов, Ю. Пасічник, М. Савлук, В. Суторміна, В. Федосов, С. Юрій тощо. Серед іноземних вчених потрібно виокремити дослідження Ш. Бланкарта, Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Дж. Кейнса, Дж. Копітца, А. Лернера, Р. Масгрейва, Д. Патінкіна, А. Премчанда, К. Родрігеса, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, В. Танзі, М. Фрідмена, Ф. Хайека, Дж. Хікса, Й. Шумпетера та ін.

Фундаторами концепції „здорових фінансів” стали такі всесвітньо відомі вчені як А. Сміт, Д. Рікардо, Д. Юм та Дж. Мілль тощо. А. Сміт був одним з перших, хто звернув увагу на проблему втручання держави в економічні процеси, відводячи при цьому для уряду вторинну роль і водночас абсолютизуючи спроможність ринку за рахунок внутрішнього рушійного механізму розподіляти всі наявні ресурси з доволі високим рівнем оптимальності. А. Сміт вважав, що, уникаючи боргового фінансування потреб у публічних видатках, не забезпечених доходами та, стимулюючи активність ділових кіл, держава може виконувати лише функції, пов'язані із забезпеченням правопорядку, безпеки та судочинства, що сприятиме зменшенню витрат і дасть змогу „невидимій руці” ринку оптимізувати попит та пропозицію [1]. Ідеї, запропоновані А. Смітом щодо збалансованості бюджету та помірною зростання державного боргу, є актуальними й сьогодні, адже вони передбачають забезпечення фінансової дисципліни і пропагують активне використання підприємницької ініціативи з метою забезпечення економічного зростання. Однак, як показує розвиток міжнародної економіки, „невидиму руку” ринку не варто вважати досконалою, а дефіцит бюджету можна використати як регулятор економічних процесів.

Значний внесок у дослідження тісного взаємозв'язку бюджетного дефіциту, державного боргу та економіки держави зробив ще один представник класичної школи – Д. Рікардо. Ґрунтовними є напрацювання вченого щодо впливу державного боргу на поведінку суб'єктів ринку, зокрема, теорема еквівалентності Рікардо. Зазначимо, що, обґрунтовуючи еквівалентність між позиковим і фіскальним фінансуванням дефіциту, класик економічної науки Д. Рікардо надає перевагу саме податковому способу зростання доходів державного бюджету, вказуючи при цьому, що боргова активність уряду призводить до таких негативних наслідків як відплив капіталу за кордон, проїдання приватних заощаджень та ін. Більш того, згаданий вчений спробував розглянути проблему державного боргу з точки зору моралі й етики, роблячи акцент на тому, що зниження потреб урядів дало би змогу скоротити не тільки бюджетні дефіцити, а й неконтрольовані військові витрати, а це сприяло би зменшенню кількості воєнних конфліктів у світі.

Подібну думку також висловив сучасний американський дослідник Р. Барро, сформулювавши теорему „нейтральності державного боргу”, яка полягає у тому, що

заміна урядових боргових зобов'язань на поточні податкові платежі взаємно погашає переміщення ресурсів між поколіннями і тому не порушує параметрів ставки відсотка, обсягу виробництва та рівня цін [29,с.203]. При цьому вчений ставить знак рівності між впливом фіскального та боргового джерела фінансування дефіциту на добробут громадян, а рівень споживання, зумовлений дією цих двох чинників і вимірний за тривалий строк, залишається незмінним та повністю незалежним від способу покриття державних видатків. Водночас Р. Барро констатує, що збільшення державного боргу супроводжується адекватним зростанням приватних заощаджень, необхідних для сплати очікуваних майбутніх податків.

Основою нової економічної думки в першій половині ХХ ст. стала кейнсіанська доктрина. Як головний інструмент впливу на циклічний розвиток та подолання криз вчені розглядали державні видатки та ефективний попит. Зокрема, засновник концепції „дефіцитного фінансування” Дж. Кейнс стверджував, що урядовий попит, забезпечений податками й залученими позиками, мав активізувати підприємницьку ініціативу, а отже, стимулювати національний дохід і зростання зайнятості. Теорія державних фінансів почала розглядатися як складова частина теорії зайнятості й доходів, а фінансова політика – як невід'ємна частина економічної політики. При цьому, грошово-кредитне регулювання згаданий науковець вважав недостатньо ефективним [3].

Дж. Кейнс піддав сумніву основні ідеї класичної школи, представники якої брали за основу принцип обмеженого втручання держави в саморегульовану економічну систему приватного підприємництва і запропонував активізувати державне регулювання економіки. Кейнсіанство повністю відкинуло ідею „здорових фінансів”, а гіпотеза про обов'язкове збалансування бюджетів розглядалася як анахронізм. Так, англійський економіст У. Геллер зазначав, що коли суспільство відмовляється від боргового кредитування економіки та дотримується концепції здорових фінансів, то надзвичайно важко стимулювати економічний розвиток [4]. Одним з найважливіших джерел збільшення державних видатків, а отже, й ефективного попиту став ринок позичкових капіталів, тоді як постійні бюджетні дефіцити перетворилися на спосіб регулювання економічних відносин.

Ідеї, які запропонував Дж. Кейнс, мали великий вплив на політичне й соціально-економічне життя багатьох країн світу. Так, у 1944 р. парламент Великої Британії затвердив акт про „Повну зайнятість у вільному суспільстві”, а конгрес США в 1964 р. ухвалив „Закон про зайнятість”, який зобов'язав уряд вжити заходів для забезпечення планового розвитку економіки. До того ж, Президент США Ф. Рузвельт взяв за основу „Нового курсу” саме концептуальні засади кейнсіанства, ставши засновником першого американського „соціального бюджету”. Нова економічна політика Ф. Рузвельта передбачала створення кількох тисяч нових робочих місць та стимулювання внутрішнього платоспроможного попиту, а також розширення соціальних і капітальних видатків. Втіленням ідей англійського дослідника займалася також адміністрація Президента США Р. Рейгана, яка, не зважаючи на формування державної боргової піраміди, змогла ефективно запобігти інфляції, зниженню безробіття й надати стимул економічному поступу [5].

Подальшого розвитку кейнсіанські принципи набули у працях науковців Дж. Вайсмана, А. Оукена, Р. Харрода, та Е. Домара. На особливу увагу заслуговують погляди, які сформував представник школи Харрода – Домара. Вчені-економісти, досліджуючи чинники економічного зростання, зробили припущення, що основним серед них є величина сукупних капіталовкладень. При цьому всі заощадження необхідно спрямовувати на розширення капітальних активів, експлуатація яких сприятиме економічному зростанню і створенню фінансової основи для майбутнього погашення залучених позик. Бюджетні дефіцити за таких обставин стають елементом механізму економічного зростання.

Зазначимо, що за певних умов (з урахуванням національних особливостей та економічної кон'юнктури) можливим стає використання бюджетного дефіциту як економічного регулятора з метою забезпечення зростання валового внутрішнього продукту й підвищення стандартів життя суспільства. Однак, при здійсненні політики дефіцитного фінансування важливо реально оцінювати стимулюючі можливості зростаючих державних витрат та ефективність кожної одиниці надлишково вкладених бюджетних коштів, щоб не допустити неконтрольованого збільшення державного боргу та негативних інфляційних наслідків. До того ж, в умовах глобалізації бюджетні дефіцити можна розглядати як певний ризик для економічної діяльності, оскільки вони містять потенційну загрозу нагромадження боргової піраміди та створюють можливість для дефолту країни-боржника.

Ще одна концепція бюджетного дефіциту пов'язана з так званою ідеєю „функціональних фінансів”, яку висунув вчений А. Лернер. Він, зокрема, заявив, що провідну ідею економічної політики уряду, яка передбачає урядові видатки, оподаткування, державні запозичення, грошову емісію й вилучення зайвих грошей з обігу, необхідно реалізувати, незважаючи на економічний вплив цих операцій [36]. Головними завданнями згаданий економіст вважав забезпечення повної зайнятості та гарантування цінової стабільності, виконанню яких підпорядковані інші питання, а досягнення макроекономічної рівноваги може супроводжуватися як збалансованими державними фінансами, так і зростаючим бюджетним дефіцитом. До того ж, у своїх дослідженнях А. Лернер сформулював кілька визначальних принципів „функціональних фінансів”, а саме:

- всю повноту відповідальності за досягнення базових завдань несе уряд. Оподаткування має сприяти недопущенню інфляції, а рівень бюджетного дефіциту набуває вторинного характеру;

- уряд може застосовувати грошову емісію для покриття дефіциту за умови неможливості залучити нові кредити. Будь-яке виникнення профіциту має супроводжуватися адекватними діями з метою поповнення грошовими запасами приватного сектору;

- державні запозичення від приватного сектору необхідні лише для обмеження обсягу грошових ресурсів та витрат цього сектору (для потреб боротьби з інфляцією);

- проблеми, породжені значним обсягом боргу, не слід розглядати як економічну небезпеку [6].

Аналіз ідей А. Лернера свідчить про те, що принципи „функціональних фінансів” не створюють жодних обмежувальних умов для боргової активності уряду і не передбачають становлення бюджетної дисципліни.

Світова економічна думка вже протягом тривалого періоду намагається досягти консенсусу в питаннях щодо ролі держави, інтерпретації оптимальних масштабів державної діяльності, обґрунтування доцільності втручання чи невтручання держави у соціально-економічні процеси, а отже, щодо прийняття важливих фінансових рішень з питань бюджетної розбалансованості. Альтернативність поглядів стосовно трактування сутності та економічної природи бюджетного дефіциту відображає існуючі розбіжності у концептуальних підходах щодо державних фінансів у західній і вітчизняній фінансовій науці.

Сутність бюджетного дефіциту як економічного явища у науковій літературі часто трактують як об'єктивні економічні відносини, що виникають між учасниками відтворювального процесу при використанні державою грошових коштів понад наявні доходи бюджету [7, с. 199]. До того ж, як зазначає вітчизняний вчений В. Дем'янишин, дефіцит бюджету підпорядкований певним економічним законам, зміст яких полягає у залученні додаткових обсягів доходів та їхньому спрямуванні на фінансування запланованих видатків [8, с. 135]. Інакше кажучи, дефіцит бюджету, як правило,

виникає через незбалансованість бюджету, тобто внаслідок нестачі грошових коштів для фінансування визначеного державою обсягу видатків. З цього випливає, що основна причина виникнення бюджетного дефіциту полягає у відставанні темпів зростання бюджетних доходів порівняно зі збільшенням бюджетних видатків і зумовлюється дією різних чинників.

Важливий чинник бюджетного дефіциту – неспроможність держави забезпечити наповнення бюджету доходами. Причиною цього є диспропорції опосередкованого характеру: розбалансування економіки, неефективність виробництва, що характеризується високим рівнем собівартості вироблених товарів, необхідність оновлення обладнання та запровадження новітніх технологій, а також – значне зниження ефективності господарювання загалом. Так в Україні на початку 1990-х рр., внаслідок стрімкого зниження ВВП значно звузилася дохідна база бюджету, а внесені у цей час зміни у податкове законодавство, як констатує вітчизняний дослідник В. Федосов [9, с. 322], лише негативно вплинули на доходи бюджету.

Іншим чинником існування дефіциту бюджету є масштабні обсяги тіньової економіки, передумови для виникнення якої склалися в Україні ще з часу проголошення її незалежності. Процеси політичного та економічного розпаду колишнього СРСР створили базу для стрімкого нагромадження первинних капіталів, у тому числі й кримінального походження. Додаткові умови для розвитку тіньової діяльності створила успадкована нашою державою спотворена галузева і регіональна структура промисловості, негативний вплив якої посилила надмірна монополізація, що заважала розвитку конкурентного середовища [10]. На теперішній час тіньову економіку стимулюють: існування податкових пільг, внаслідок чого нерівномірним є розподіл фіскального навантаження між платниками податків; нестабільність податкового законодавства й правовий нігілізм суб'єктів економічних відносин; корупція державних службовців і небажання суспільства підвищувати власну фіскальну культуру тощо. Так, для прикладу, основними причинами зростання тінізації економіки України в 2008–2010 рр. стали:

- посилення негативних очікувань населення щодо майбутнього розвитку економіки країни на тлі розгортання фінансової кризи в Україні, яка супроводжувалася значними девальваційними процесами, а також негативними тенденціями на ринку праці;

- повернення споживачів до неформальних ринків, що зумовлено зниженням купівельної спроможності населення;

- зростання недовіри до стійкості вітчизняної банківської системи, що спричинило тенденцію до відпливу коштів з банківських установ і спонукало суб'єктів господарювання до часткового переходу на готівкові розрахунки поза банками;

- формування українськими виробниками резервів для забезпечення функціонування підприємств в умовах кризи шляхом приховування частини прибутків;

- нестабільність інвестиційного, підприємницького й політичного клімату в нашій державі та ін.

Основними ж наслідками нелегальної економіки є:

- втрата податкових надходжень до бюджету і, як наслідок, ускладнення виконання фінансових зобов'язань держави;

- скорочення внутрішніх інвестиційних ресурсів через ускладнення відкритого витрачання тіньовими структурами прихованих від оподаткування доходів та їхній вплив за кордон;

- зниження інтересу потенційних стратегічних інвесторів до українських підприємств, що гальмує фінансове оздоровлення цілих галузей економіки [11].

Проблема тінізації економіки України, корупційних дій та, як наслідок, значних бюджетних втрат є доволі гострою і потребує окремого науково - практичного аналізу, оскільки вона відчутно впливає на стійкість державних фінансів.

До чинників бюджетного дефіциту можна віднести й випереджаючі темпи видатків бюджету у порівнянні з показниками ВВП. Щодо цього німецький економіст А. Вагнер констатував:

- розвиток економіки та поглиблення поділу праці змушує державу витратити більше коштів для підтримки ефективної економіки, забезпечення правоохоронної діяльності, надання юридичних послуг й ін.;

- нові технології потребують залучення додаткових обсягів капіталу, який може бути забезпечений акціонерними або державними корпораціями;

- збільшення бюджетних видатків зумовлено зростанням державної активності у таких сферах як освіта, охорона здоров'я та ін. [12, с. 281 – 282].

Досліджуючи чинники формування бюджетного дефіциту, американський економіст Дж. Севедж сформував кілька висновків:

- уряд може планувати бюджетний дефіцит для стимулювання економічних процесів;

- дефіцит бюджету може виникнути, коли державі будуть потрібні кошти для фінансування непередбачуваних видатків;

- дефіцит може виникнути внаслідок дії „автоматичних стабілізаторів” [13, с. 14 – 15]. Зауважимо, що такими стабілізаторами в економіці, наприклад, є прогресивна податкова система й трансфертні платежі. При цьому їхня дія впливає на зміну обсягу виробництва, рівня цін, відсоткових ставок, і, таким чином, коригує розміри циклічного дефіциту (профіциту) бюджету.

Причини виникнення бюджетного дефіциту вивчали також інші західні науковці. Так, Р. Масгрейв стверджував, що зростання державних інвестицій може бути зумовлене необхідністю збільшення капіталовкладень залежно від потреб економічного циклу, до того ж, зростання державних видатків може бути пов'язане з необхідністю фінансування публічних послуг, попит на які еластичний до доходів. Він наголошував, що можлива зміна суспільних поглядів здатна стимулювати різке зростання трансфертів населенню, а також стимулюючих програм, спрямованих на зростання їхніх доходів [14]. Також збільшенню бюджетних видатків сприяють й певні прогалини в оцінці владними структурами економічної кон'юнктури чи соціальних параметрів бюджету. Як зауважує український науковець О. Барановський, характерною рисою структури видатків Державного бюджету України останніх років є зростання фінансування соціального захисту й забезпечення населення, при одночасному зменшенні частки видатків на економічну діяльність держави, що може негативно позначитися в майбутньому на показниках зростання ВВП [15, с. 63].

До чинників дефіциту бюджету належать також інфляційні процеси, проблеми функціонування грошового обігу і грошових розрахунків, не завжди ефективна інвестиційна, податкова та кредитна політика. Зокрема, в економічній літературі набув поширення ефект Олівера – Танзі, що полягає у зростанні реального бюджетного дефіциту при збільшенні інфляції [16, с. 206]. Підвищення інфляційної напруги створює економічні передумови для відкладання сплати податків до бюджету, оскільки за час такого відкладання відбувається знецінення грошей, від якого в кінцевому підсумку виграє платник податків. Унаслідок таких дій дефіцит державного бюджету і загальна нестійкість фінансової системи зростатимуть, що спричинить неповне виконання державою покладених на неї функцій. Водночас за наявності значної державної заборгованості й неконтрольованої інфляції надзвичайно важко передбачити здатність держави виконувати взяті на себе боргові зобов'язання. За таких обставин уряд, намагаючись зменшити бюджетний дефіцит, знижуватиме

реальну ставку дохідності, що може призвести до ускладнень у розвитку фінансового сектору економіки та репатріації фінансових ресурсів.

Інший чинник, який спричиняє коливання величини бюджетного дефіциту і державного боргу, – офіційний курс національної валюти: якщо держава його знижуватиме, то зростатимуть суми сплачених відсотків за борговими зобов'язаннями, а отже, й збільшаться бюджетні видатки. Так, наприклад, на кінець 2008 р. внаслідок зростання курсів іноземних валют загальне перевищення фактичного обсягу державного боргу над граничним його показником становило 18,2 млрд. грн. Таке падіння курсу національної валюти не було передбачено ані Урядом, ані НБУ й спричинило додаткове навантаження на державний бюджет. Український дослідник Т. Вахненко з цього приводу, зокрема, зауважує: „Нееквівалентність зовнішньої торгівлі та заниженість валютних курсів країн, що розвиваються, посилюють диференціацію в рівнях доходів між групами країн. За таких умов наростає дефіцит фінансових ресурсів... і посилюється їх кредитна залежність від розвинених країн” [17, с. 373].

Ще одним чинником бюджетного дефіциту є політична складова, адже бажання політиків залишатися при владі стимулює їх до прийняття необґрунтованих рішень у сфері державних фінансів, передусім йдеться про різке зниження рівня податків або значне зростання соціальних виплат, надання невиправданих податкових пільг чи державних субсидій та ін. Все це може призвести до виникнення або швидкого підвищення бюджетного дефіциту.

Грунтовний аналіз впливу дефіциту бюджету на економічні процеси здійснили американські науковці В. Істерлі та К. Родрігес у своїй праці „Дефіцити державного сектору та функціонування макроекономіки” [18]. Вони стверджують, що дефіцит бюджету не дає повного уявлення про стан та функціонування державних фінансів, а тому не завжди доцільно застосовувати показник величини бюджетного дефіциту як універсальний критерій. При цьому, значення дефіциту бюджету публічного сектору підвищується у країнах зі слабозрозумітими ринковими стандартами, оскільки їхні державні органи часто вдаються до квазібюджетної діяльності. Аналізуючи описану проблему, науковці дійшли висновку, що економічні наслідки дефіциту бюджету залежать передусім від економічної ситуації й індивідуальних особливостей будь-якої держави. До того ж, було встановлено кореляційний зв'язок між деякими економічними показниками, а саме:

- розмір приватного споживання залежить від величини бюджетних дефіцитів;
- зростання величини дефіциту бюджету активізує утворення та поглиблення дефіциту платіжного балансу за поточними операціями;
- стабільні низькі бюджетні дефіцити корелюють зі зростанням показника ВВП на душу населення;
- взаємозв'язок між величиною дефіциту бюджету і показниками рівня інфляції, відсоткових ставок, обмінного курсу тощо виявився незначним.

Зауважимо, що дослідження проводилися з 1965 р. до 1990 р. з урахуванням згрупованих даних 59 країн, але, як стверджують самі науковці, отримані результати не слід сприймати як догматичні й такі, що характерні для будь-якої держави. Особливо яскраво, як зазначають дослідники, проявився зв'язок дефіциту бюджету з динамікою приватного споживання, ВВП та показниками платіжного балансу в таких державах як Франція, США, Німеччина тощо. Водночас, характер нелінійного зв'язку мають взаємозалежності дефіциту бюджету з рівнем інфляції та величиною відсоткових ставок. Окрім того, В. Істерлі та К. Родрігес виявили значний вплив відсоткових платежів з обслуговування державного боргу на динаміку платіжного балансу.

Неоднозначний вплив на розмір дефіциту бюджету мають коливання рівня виробництва товарів та послуг, адже вони, з одного боку, впливають на зміни доходів

бюджету, а з іншого – на видаткову частину бюджету, особливо щодо поточних видатків. Саме ця обставина перетворює бюджетне сальдо на автоматичний стабілізатор, який активно застосовували прихильники кейнсіанських поглядів.

У контексті сказаного зазначимо, що зворотний вплив на динаміку ВВП здійснює також і дефіцит бюджету. З цього приводу є різні погляди вчених. По - перше, дефіцит бюджету через стимулювання збільшення споживчих витрат може стати вагомим джерелом зростання ВВП. Велике значення для такого сценарію має поведінка споживача, що може проявитися у кількох варіантах, серед яких:

- „кейнсіанський” варіант, за яким додатково одержані грошові кошти споживачі витратять на придбання товарів і послуг;

- „рікардіанський” варіант, згідно з яким споживачі збільшать власні заощадження, очікуючи на зростання рівня оподаткування у майбутньому, необхідного для обслуговування боргу держави, внаслідок зростання бюджетного дефіциту.

Водночас констатуємо, що поведінка споживачів для будь-якої держави буде індивідуальною, оскільки зазнає впливу багатьох чинників. Так, у багатьох країнах з перехідною економікою важко оцінити реальне співвідношення між заощадженням та споживанням, оскільки в економіці часто переважають готівкові розрахунки, тому що населення, не довіряючи банківській системі, не завжди зберігає власні заощадження на банківських рахунках. До того ж, негативно на оцінці співвідношення між заощадженнями і споживанням відображається неконтрольована інфляція й т.ін.

По - друге, моделі неокласичного синтезу, а саме модель IS-LM та її варіанти, окреслили сукупність чинників, що знижують обсяг дії кейнсіанського мультиплікатора [19,с.280]. Так, наприклад, західні дослідники, аналізуючи ефекти фіскальної політики окремих європейських країн, зокрема Ірландії та Данії, виявили позитивні результати різкого скорочення дефіциту бюджету на економічні процеси [20]. Крім того, експерти Генеральної дирекції з економічних і фінансових питань Європейської комісії виявили два основні канали позитивного впливу на економіку від зниження рівня дефіциту бюджету: інвестиції та споживання [20]. Причиною цього можуть бути кілька чинників, а саме: формування реальних позитивних очікувань економічних агентів, зниження відсоткових ставок на фінансових ринках через скорочення ризиків монетизації боргу й ін. На позитивних наслідках зниження рівня бюджетного дефіциту робить акцент російський економіст А. Ілларіонов, резюмуючи при цьому: „найкращий бюджетний дефіцит – це нульовий дефіцит” [21]. Такий ефект пояснюється несумісністю високих відсоткових ставок, інфляційних процесів, кризи державної заборгованості, обмеження приватних інвестицій та інших можливих труднощів, що можуть бути спровоковані бюджетним дефіцитом, з економічним підйомом.

Зазначимо, що інфляція істотно коригує фінансово-кредитні відносини й економічні процеси у кожному секторі економіки, а підсилена дією бюджетного дефіциту, вона може спричинити різноманітні наслідки. Зокрема, дослідник В. Танзі визначив три основні чинники, що можуть зменшити або збільшити реальні податкові доходи [22, с. 7]:

- часові лаги в процесі справляння податків;
- рівень еластичності несплачених податків до величини інфляції;
- індексація несвоєчасних платежів.

Зауважимо, що існує практика здійснення індексації несвоєчасно сплачених податкових платежів з метою мінімізації дії ефекту Олівера – Танзі. Наприклад, в США така індексація проводилася протягом 1980-х рр.

Відмінною від ефекту Олівера – Танзі є концепція відомого ізраїльського науковця Д. Патінкіна. Він, власне, стверджує, що можна спостерігати й інший взаємозв'язок між бюджетним дефіцитом та інфляцією – при зростанні рівня інфляції

реальні бюджетні видатки зменшуються, і навпаки, реальні видатки бюджету збільшуються в умовах зниження темпів інфляції [57]. Зазначимо, що в даному разі вже Міністерство фінансів та інші державні установи починають затримувати фінансування видаткових статей бюджету. На основі ефекту Д. Патінкіна було розроблено теорію інфляційних фінансів, в межах якої з'явилася теза про „віртуальний дефіцит бюджету”. Відзначимо також, що в економічній літературі набула поширення думка, що за умов гіперінфляції ефект Д. Патінкіна домінує над ефектом Олівера – Танзі [23]. Отже, у кожній країні зв'язок дефіциту бюджету й інфляції залежить від щільності взаємодії органів влади та платників податків і, відповідно, має різні економічні наслідки.

Дефіцит бюджету – один з основних чинників інфляційних процесів, оскільки всі джерела фінансування бюджетного дефіциту в довгостроковій перспективі є інфляційними. Проте, однозначна відповідь на запитання про вплив дефіциту на інфляційні процеси ускладнюється значною кількістю факторів виникнення інфляції, економічною кон'юнктурою та соціально-політичними аспектами.

Безпосереднім наслідком існування бюджетного дефіциту є державний борг. Зазначимо, що використання урядами постулатів кейнсіанства призвело до зростання державної заборгованості у різних країнах. Як наслідок, сформувалося неперервне коло: державний борг, будучи одним із наслідків дефіциту бюджету, перетворився на чинник його зростання. Уряди багатьох держав опинилися перед дилемою: потреба додаткових ресурсів для фінансування дефіциту суперечить прагненню мінімізувати видатки на обслуговування та залучення боргів. Зауважимо, що часто відсоткові платежі за державним боргом дорівнюють або перевищують величину самих бюджетних дефіцитів.

Одним із вагомих наслідків дефіциту бюджету є поява такого явища як „дефіцити - близнюки”, що полягає у виникненні (посиленні) поряд із дефіцитом бюджету дефіциту платіжного балансу. Як стверджує російський науковець Л. Красавіна, механізм утворення „дефіцитів-близнюків” пов'язаний з курсом національної валюти й відсотковими ставками [24]. Часто зростання попиту на державні боргові інструменти, що їх емітує держава для фінансування дефіциту бюджету, в умовах відкритої економіки відбувається за рахунок як резидентів, так і нерезидентів. Водночас це стимулює зростання курсу національної валюти відносно інших валют, а отже, сприяє збільшенню імпортних операцій та зниженню обсягів експорту. При цьому, всі намагання центрального банку щодо оптимізації вартості національної валюти можуть лише виснажити наявні валютні резерви. Як наслідок, сальдо (дефіцит) платіжного балансу починає рухатися паралельно до динаміки дефіциту бюджету, утворюючи „дефіцити-близнюки”.

Отже, бюджетний дефіцит – особливе економічне явище, яке характеризується у різних аспектах і не обов'язково є чимось надзвичайним та негативним. Більше того, причини виникнення, форми прояву та економіко-політичні ефекти дефіциту у кожній державі мають свої особливості, що зумовлено характером і станом економіки тієї чи іншої країни, її бюджетною, фіскальною та грошово-кредитною політикою та ін. В Україні ж до цього часу вчені недостатньо уваги приділяли науковому обґрунтуванню проблеми бюджетного дефіциту і пошуку ефективних інструментів управління ним. Саме тому дослідження у цьому напрямку стимулюватимуть якісне оновлення підходів до розуміння сутності цього явища й формування новітніх принципів бюджетного менеджменту у сфері дефіциту державного бюджету.

Література

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов: В 3-х т. [Текст] / Смит А./ – С.Петербург: типография Глазунова, 1866. – 464 с.

2. Сакс Дж. Макроекономіка: Глобальний підход. [Текст] / Сакс Дж., Ларрен Б. / – М: Дело, 1996 – 848 с.
3. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. А.Г. Милейковского и И.М. Осадчей / – М.: Прогресс, 1978. – 494 с.
4. Heller W. New dimensions of political economy / Heller W. / New York: Norton, 1967, p. 203
5. США: экономика, дефициты, задолженность / [А.З. Астапович, Л.М. Григорьев, Э.В. Кириченко и др]. под.ред. А.З. Астапович - М. : Наука, 1991. – 236 с.
6. Selected Economic Writings of Abba P. Lerner. ed. D.C.Colander Columbia University Press, 1983, Pp. xvii, 702.
7. Финансы: Учебник для вузов / Под ред. проф. М.В. Романовского, проф. О.В. Врублевской, проф. Б.М. Сабанти. / - М.: Юрайт – М, 2002. – 504с.
8. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія. / Дем'янишин В. / – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496 с.
9. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: Монографія / За наук. ред. В. Федосова [Текст] / В. Федосов, С. Львовчкін, В. Опарін/ - К.: КНЕУ, 2002. - 387 с.
10. Шашкевич О., Машко А., Економічна сутність та причини дефіциту державного бюджету / О. Шашкевич, А. Машко // Науковий вісник Чернівецького національного університету: збірник наукових праць. – Вип. 495: Економіка. – Чернівці: Чернівецький Національний Університет, 2010. – С. 118 – 122
11. Машко А.І. Проблеми тінізації економіки / А. Машко // Актуальні проблеми соціально – економічних трансформацій у міжнародному середовищі: матеріали другої міжнародної наук. конф. (м. Тернопіль, 23 квіт. 2010 р.) / Гол. ред. кол. Мартинюк В.Ф. – Тернопіль: ТКІ, 2010. – С. 83 – 86
12. Сумароков В.Н. Государственные финансы в системе макроэкономического регулирования [Текст] / Сумароков В./ – М.: Финансы и статистика, 1996. – 224 с.
13. Savage, James D. Balanced Budgets and American Politics. / Savage, James D / – Cornell University Press, 1988. – 350 p.
14. Musgrave, Richard A. and Peggy B. Musgrave. Public Finance in Theory and Practice / Third Edition. International student edition. – McGraw-Hill Kogarusha, LTD, 1980. – 841 p.
15. Фінансово – монетарні важелі економічного розвитку: В 3 т – Т. 3: Фінансова політика та податково - бюджетні важелі її реалізації / [Даниленко А.І., Алимов О.М., Барановський О.І. та ін.]; за ред. А. І. Даниленка – К.: Фенікс, 2008. – 468 с.
16. Willem H.Buiter, Giencardo Corsetti and Paolo A.Pesetti. Financial markets and European monetary cooperation. The lessons of the 1992-93 exchange rate mechanizm crisis / Willem H.Buiter [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалу [http // www. Cambridge. org](http://www.Cambridge.org).
17. Вахненко Т.П. Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин. [Текст] / Вахненко Т. / – К.: Фенікс, 2006. – 536с.
18. Public Sector Deficits and Macroeconomic Performance / Edited by William Easterly, Carlos Alfredo Rodriguez, Klaus Schmidt-Hebbel / – Published for the World Bank. Oxford University Press, 1994. – 562 p.
19. С.Панчишин. Макроекономіка: Навчальний посібник. [Текст] / С.Панчишин / – К.: Либідь, 2001. – 616 с.
20. Public Sector Deficits and Macroeconomic Performance / Edited by William Easterly, Carlos Alfredo Rodriguez, Klaus Schmidt-Hebbel / – Published for the World Bank. Oxford University Press, 1994. – 562 p.
21. А. Илларионов .Российские экономические реформы: потерянный год / А. Илларионов / „Вопросы экономики”, – 1995 г. – №1. – с. 4 – 21.

22. Macroeconomic Adjustment: Policy Instruments and Issues / Edited by Jeffrey M. Davis / IMF Institute. International Monetary Fund, 1992 – 90 p.
23. Cardoso, Eliana. Virtual Deficits and the Patinkin Effect / Cardoso, Eliana / – IMF, Staff Papers. – Vol. 45, №4 (December, 1998). – P. 619 – 646.
24. Проблемы международных валютно-кредитных отношений капитализма в условиях дальнейшего обострения его общего кризиса. Сборник научных трудов./ Под ред. проф. Красавина Л.Н., проф. Чистякова Л.Г. – М.: Изд. МФИ, 1988. – 202 с.